

‘જલન’ માતરી
(જન્મ : 1-9-1934)

ગઝલકાર જલાલુદ્દીન સઆદુદ્દીન અલવી ખેડા જિલ્લાના માતર ગામના વતની છે. ગુજરાત વાહનવ્યવહાર નિગમમાંથી સેવામુક્ત થઈને હાલ તેઓ અમદાવાદમાં રહે છે. ‘જલન’ એમનો ગઝલસંગ્રહ છે. ‘ઊર્મિની ઓળખ’ એ ‘કુમાર’ માસિકમાં પ્રકાશિત શાયરોના પરિચયોનું સંપાદન છે.

ગઝલસર્જન અને મુશાયરા-પ્રવૃત્તિ એમ બંને રીતે ગુજરાતી ગઝલક્ષેત્રે એમનું નોંધપાત્ર પ્રદાન રહ્યું છે. પરંપરિત ગુજરાતી ગઝલસ્વરૂપ સાથે નિસ્બત ધરાવતા ‘જલન’ એમની ગઝલોમાં ભાષાની સાદગી તેમજ સહજ અભિવ્યક્તિ દ્વારા ભાવનો સાક્ષાત્કાર કરાવે છે. ગઝલો ઉપરાંત એમનાં મુક્તકો લાઘવ અને ચોટને કારણે વિશેષ નીવડ્યાં છે.

ગઝલ એ અરબી-ફારસી ભાષાનું સાહિત્ય સ્વરૂપ છે. ગઝલનો પ્રત્યેક શેર સ્વતંત્ર અર્થ ધરાવે છે. છતાં, એ બધા શેર કોઈ એક ભાવથી જોડાયેલા હોય છે.

આ ગઝલનો દરેક શેર સ્વતંત્ર છે. ગઝલકાર માનવીથી તેમ જિંદગીથી પણ ખાસ સંતુષ્ટ નથી. શ્રદ્ધા અને બંદગીમાં સ્થિરતા અને એકાગ્રતાના એ આગ્રહી છે. પહેલા શેરમાં ધર્મને નામે રમખાણો ને આગ ચાંપતા માણસ કરતાં શયતાનને પ્રમાણમાં સારો ગણ્યો છે. બીજા શેરમાં પણ માણસજાતની દાનત સામે કવિને શંકા છે. પોતાના ભાગ્ય વિશે અસંતુષ્ટ કવિ, એ ભાગ્ય માણસે નથી લખ્યું એનો સંતોષ લે છે! સ્વર્ગ ના હોવા વિશે પણ કવિને શંકા છે; પરિણામે મરવાની ઉતાવળ તેમને નથી. પર્વત અને નદીનો સંબંધ પિતા-પુત્રીનો અને નદી-સમુદ્રનો પતિ-પત્નીનો કવિઓએ કલ્પ્યો છે. ચોથા શેરમાં એનો લાભ કવિએ લીધો છે. શ્રદ્ધાને જ સત્યરૂપે જોવા તેઓ કહે છે, શ્રદ્ધાને જ તે સર્વસ્વ માને છે. શયતાનથી પણ કૂરતાપૂર્વક માણસ વર્તી શકે એ વાત છઠ્ઠા શેરમાં કરી છે. જીવનમાં દુઃખ, દર્દ, પીડા, વેદનાનો એટલો તો પ્રભાવ છે કે જરાક જેટલું સ્મિત અતિ ગૌણ બની રહે છે. બંદગીમાં મનની સ્થિરતાનો આગ્રહ છે. અંતિમ શેરમાં મૃત્યુના આઘાતને ગૌણ ગણતા કવિ જીવનના આઘાતથી જ વ્યથિત છે!

મજહબની એટલે તો ઈમારત બળી નથી,
શયતાન એ સ્વભાવે કોઈ આદમી નથી.

તકદીર ખુદ ખુદાએ લખી પણ ગમી નથી,
સારું થયું કે કોઈ મનુજે લખી નથી.

ત્યાં સ્વર્ગ ના મળે તો મુસીબતનાં પોટલાં,
મરવાની એટલે મેં ઉતાવળ કરી નથી.

કેવા શુકનમાં પર્વતે આપી હશે વિદાય,
નિજ ઘરથી નીકળી નદી પાછી વળી નથી.

શ્રદ્ધાનો હો વિષય તો પુરાવાની શી જરૂર ?
કુરઆનમાં તો ક્યાંય પયગમ્બરની સહી નથી.

હિયકારું કૃત્ય જોઈને ઈન્સાનો બોલ્યા,
લાગે છે આ રમત કોઈ શયતાનની નથી.

ડુબાડી દઈ શકું છું ગળાબૂડ સ્મિતને,
મારી કને તો અશ્રુઓની કંઈ કમી નથી.

ઊઠબેસમાં જો ભૂલ પડે મનના કારણે,
એ બંદગીનો દ્રોહ છે, એ બંદગી નથી.

મૃત્યુની ઠેસ વાગશે તો શું થશે ‘જલન’,
જીવનની ઠેસની તો હજુ કળ વળી નથી.

- ‘જલન’માંથી

શબ્દાર્થ

મજહબ ધર્મ શયતાન બદમાશ તકદીર નસીબ, કિસ્મત મનુજે માણસે, મનુષ્યે પુરાવો સાબિતી કુરાન મુસલમાનોનો મુખ્ય ધર્મગ્રંથ પયંબર પેગંબર, માણસ માટે ખુદાનો સંદેશવાહક સહી (ખત, કાગળમાં) નીચે પોતાનું નામ લખવું તે, મતું હિયકારું હીન કોટિનું ગળાબૂડ ગળાસુધી ડૂબેલું કને પાસે બંદગી પ્રાર્થના દ્રોહ દગો

સ્વાધ્યાય

1. નીચેના પ્રશ્નોના એક-એક વાક્યમાં ઉત્તર લખો :

- (1) ભાગ્ય વિશે કવિ શું માને છે ?
- (2) કવિ મરવાની ઉતાવળ શા માટે કરતા નથી ?
- (3) શ્રદ્ધા વિશે કવિનો શો ખ્યાલ છે ?

2. નીચેના પ્રશ્નોના ત્રણ-ચાર વાક્યમાં ઉત્તર લખો :

- (1) હજુ સુધી ઘેર કોણ પાછું ફર્યું નથી? શા માટે ?
- (2) મૃત્યુની ઠેસ વિશે ગઝલકાર શું વિચારે છે?

3. નીચેના પ્રશ્નની મુદ્દાસર નોંધ લખો :

‘સહી નથી’ ગઝલનો કેન્દ્રવર્તી ભાવ સ્પષ્ટ કરો.

વિદ્યાર્થી પ્રવૃત્તિ

- તમારી પસંદગીના બે શેર પસંદ કરી, કંઠસ્થ કરો.
- જાણીતા ગઝલકારોની પ્રાપ્ત માધ્યમો દ્વારા ત્રણ ગઝલો મેળવીને લખો.

ભાષા-અભિવ્યક્તિ

ગઝલનું સ્વરૂપ મિજાજથી સભર હોય છે. ઈશ્કે હકીકી’ની આ ગઝલમાં અનેકાનેક શબ્દવૈભવથી અર્થવૈભવ સુધી પહોંચી શકાય છે.

‘કેવા શુકનમાં પર્વતે આપી હશે વિદાય,

નિજ ઘરથી નીકળી નદી પાછી વળી નથી.’

‘વિદાય’ શબ્દને પર્વત-નદીના સંદર્ભમાં પ્રયોજીને યોગ્ય ભાવ પ્રસ્થાપિત કરાયો છે. વળી, ‘શુકન’ કેવા? સારાં કે માઠા? હજુ નદી પાછી વળી નથી. અહીં પર્વતની પીડાનો બોધ થાય છે.

‘મૃત્યુની ઠેસ વાગશે તો શું થશે ‘જલન’

જીવનની ઠેસની તો હજુ કળ વળી નથી.’

‘મૃત્યુની ઠેસ’ અને ‘જીવનની ઠેસ’ બંને સ્થિતિ દુઃખદ છે. વળી, ‘ઠેસ’ તળપદો શબ્દ કેવી સુંદર રીતે ગઝલમાં સ્થાન પામી જાય છે. આવી ચમત્કૃતિ ગઝલના સ્વરૂપમાં જ આવી શકે.

શિક્ષક પ્રવૃત્તિ

- શ્રેષ્ઠ ગુજરાતી ગઝલો, સીડી દ્વારા વિદ્યાર્થીઓને સંભળાવો.
- એકાદ ગઝલકારની મુલાકાત ગોઠવો.

●